

ПРАВО НА ЗАХИСТ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Горбунова Я.М.,
*аспірантка кафедри адміністративного права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого),
суддя Московського районного суду,
м. Харків*
DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.4.17>

Горбунова Я. М. Право на захист від домашнього насильства.

Стаття присвячена дослідженню сутності, змісту й особливостей реалізації права на захист від домашнього насильства. Констатовано, що домашнє насильство є однією з найбільших проблем сучасного світу, рівень якого збільшився в умовах протиепідемічних заходів, вжитих державами через пандемію коронавірусної хвороби. Наведені статистичні дані, що свідчать про загострення проблеми домашнього насильства в Україні. Проаналізовано нормативні підстави для формування права на захист від домашнього насильства та його віднесення до каталогу прав людини. Надано характеристику праву на захист від домашнього насильства як суб'єктивному публічному праву, оскільки, по-перше, в його основу поряд із інтересом особи закладено й публічний інтерес, по-друге, його реалізація здійснюється в межах відносин, що характеризуються як публічно-правові. Наведено зміст інтересу особи (отримати від уповноважених суб'єктів захист у вигляді застосування заходів, спрямованих на відновлення порушених прав) та публічного інтересу (необхідність підтримання публічного порядку та безпеки), покладених в основу досліджуваного права. Визначено суб'єкта (володільця) права на захист від домашнього насильства, виокремлені його ознаки, виділені особливості, притаманні дитині як суб'єкту такого права. Доведено, що реалізація права на захист від домашнього насильства здійснюється як за зверненням особи, так без такого, за ініціативою уповноваженого суб'єкта за результатами оцінки ризиків. Окреслено суб'єктів, наділених обов'язком вживати заходів, спрямованих на захист особи від домашнього насильства; поділено заходи на види: профілактика, підтримка постраждалих, переслідування кривдників. Профілактика або запобігання передбачає вжиття заходів для недопущення фактів домашнього насильства. Підтримка постраждалих полягає у вжитті необхідних заходів, спрямованих на уникнення повторного вчинення насильства, надання самостійності та економічної незалежності постраждалим від насильства, урахуванні особливих потреб уразливих осіб, у тому числі постраждалих дітей, отриманні відповідної та своєчасної інформації про доступні служби підтримки та правові заходи мовою, яку розуміють постраждалі особи. Притягнення кривдника до відповідальності здійснюється через судові провадження. Відповідальність може бути кримінальною, адміністративною та матеріальною.

Ключові слова: домашнє насильство, право на захист від домашнього насильства, постраждала особа, кривдник.

Gorbunova Y. The right to protection from domestic violence.

The article is devoted to the study of the essence, content and features of the right to protection from domestic violence. It was stated that domestic violence is one of the biggest problems in the modern world, the level of which has increased in the context of anti-epidemic measures taken by states due to the coronavirus pandemic. The statistical data testifying to the aggravation of the problem of domestic violence in Ukraine are given. The normative bases for the formation of the right to protection from domestic violence and its inclusion in the catalog of human rights are analyzed. The characteristic of legal protection on protection of domestic violence as a subjective public law is given, on the basis of, firstly, in it along with interest of

personal establishments and public interests, secondly, its realization within the limits of relations which are public-legal characteristics. The content of the person's interest (to receive protection from authorized entities in the form of measures aimed at restoring violated rights) and the public interest (the need to maintain public order and security), which are the basis of the investigated law. The subject (owner) of the right to protection from domestic violence is determined, its features are singled out, the peculiarities inherent in the child as a subject of such a right are highlighted. It is proved that the exercise of the right to protection from domestic violence is carried out both at the request of the person and without such, at the initiative of the authorized entity based on the results of risk assessment. The subjects endowed with the duty to take measures aimed at protecting a person from domestic violence are outlined, they are divided into types: prevention, support of victims, prosecution of perpetrators. Prevention or prevention involves taking measures to prevent domestic violence. Support for victims is to take the necessary measures to avoid recurrence of violence, to provide independence and economic independence to victims of violence, to take into account the special needs of vulnerable people, including victims, to obtain relevant and timely information on available support services and legal measures. which is understood by the victims. The offender is brought to justice through court proceedings. Liability can be criminal, administrative and material.

Key words: domestic violence, right to protection from domestic violence, victim, offender.

Вступ. Домашнє насильство є однією з найбільших проблем сучасного світу. Слабші й залежні люди потерпають від протиправних дій близьких, подружжя, інших членів сім'ї. Проблема стала ще більш кричущою, коли держави стикнулися з пандемічними загрозами й мусили запроваджувати протиепідемічні заходи, в тому числі локдаун, в результаті чого жертви залишилися сам-на-сам із своїми кривдниками.

За даними Міністерства внутрішніх справ України, у 2020 році в Україні зафіксували 211 362 звернення щодо насильства в сім'ї. У 2021 році до Національної поліції про домашнє насильство заявили на 56% більше громадян, ніж у 2020 році. При цьому, складено на 10% більше адміністративних протоколів, винесено на 19% більше термінових заборонних приписів стосовно кривдників, на 11% збільшилася кількість кривдників, які перебувають на обліку [1]. Це при тому, що у 2020 році в Україні за домашнє насильство засудили 921 людину, у 2019-му – 225. Про це повідомила Державна судова адміністрація [2].

Україна в цьому плані – не унікальна. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) повідомила, що третина жінок у світі зазнавали фізичного або сексуального насильства з боку чоловіків, у тому числі своїх партнерів [3]. «Насильство проти жінок... посилюється пандемією COVID-19. Але на відміну від коронавірусу, його не можна зупинити вакциною. Ми можемо боротися з цим лише глибоко вкоріненими та стійкими зусиллями – урядів, громад та окремих людей», – зазначив генеральний директор ВООЗ Тедрос Гебреісус [4].

У звіті ВООЗ «Насильство проти жінок. Поширеність. Оцінки» [5] представлені дані найбільшого в історії дослідження поширеності насильства щодо жінок, проведеного ВООЗ від імені спеціальної робочої групи Організації Об'єднаних Націй. Наведені цифри показують і без того тривожно високі показники насильства щодо жінок і дівчат. При чому ВООЗ та партнери підтвердили той факт, що пандемія COVID-19 ще більше збільшила ризик насильства серед жінок у результаті таких заходів, як блокування та перерви в роботі життєво важливих служб підтримки.

І звісно ж, мова йде не лише про насильство щодо жінок. Жінки, як і діти, є найбільш вразливими до зазіхань з боку інших членів сім'ї та близьких. Тому офіційні інституції й акцентують увагу саме на цих категоріях осіб. За даними Міністерства соціальної політики України, серед усіх звернень про домашнє насильство – найбільше від жінок: 86 відсотків, чоловіки – 12 відсотків і 2 відсотки – від дітей [6]. До того ж, соціальне становище й рівень доходів є тими чинниками, що впливають на показники домашнього насильства. ВООЗ констатує: насильство непропорційно вражає жінок, які живуть у країнах з низьким і нижчим середнім рівнем доходу. За оцінками цієї організації, 37% жінок, які живуть у найбільш небезпечних країнах, зазнали фізичного та/або сексуального насильства з боку інтимного партнера у своєму житті, причому в деяких із цих країн поширеність досягає 1 з 2 [7].

Дослідники стверджують, що домашнє насильство ґрунтується на нерівності сімейних ролей, які виконують кривдник та постраждала особа, тобто є проявом (актом) гендерно зумовленого насильства. Воно не є виключно насильством чоловіків стосовно дружин – воно може вчинятися між особами будь-якої статі різних форм споріднення, у т. ч. й жінками стосовно чоловіків. Але потріб-

но зважати, що переважна більшість випадків домашнього насильства вчиняється щодо жінок [8, с. 16].

Світова спільнота актуалізувала проблематику домашнього насильства. Результатом зусиль країн світу стало ухвалення Стамбульської конвенції – Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, що була відкрита для підписання 11 травня 2011 у Стамбулі, Туреччина [9]. Стамбульська конвенція – це перший документ, який юридично зобов'язує створити правову базу для боротьби з насильством стосовно жінок. Країни, що приєдналися до Конвенції, повинні криміналізувати психологічне насильство, переслідування, фізичне та сексуальне насильство, примусовий шлюб, примусові аборти і стерилізацію.

Україна одна з перших країн підписала Конвенцію ще в 2011 році, але досі не ратифікувала. Наразі Стамбульську конвенцію ратифікували понад 30 країн.

Домашнє насильство становить серйозне порушення прав людини. Очевидно, що особи, які його зазнають, мають право на захист від держави. Витоки цього права слід шукати в позитивних зобов'язаннях держави, взятих у зв'язку з гарантуванням низки основоположних прав і свобод людини, закріплених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та інших міжнародних і національних документах. Україна ратифікувала Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 р. [10]. Це створило для держави два типи зобов'язань: негативні (обов'язок держави та її органів утримуватися від будь-яких дій, спрямованих на порушення прав людини) та позитивні (обов'язок держави вживати заходів для гарантування прав людини, зокрема захищати від дій третіх осіб).

У даному контексті мова йде про позитивні зобов'язання держави захищати особу від домашнього насильства. А отже, констатуємо, що до каталогу прав людини впевнено можна віднести право на захист від домашнього насильства.

На європейському просторі Рекомендація Комітету міністрів державам-членам з питань домашнього насильства No.R(85) [11] вперше ставить перед державами завдання вжити заходів для запобігання домашньому насильству. І хоча цей документ характеризується як акт м'якого права і носить рекомендаційний характер, саме він став тригером для формування нормативних основ втручання держави «відразу після акту насильства в сім'ї».

Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи 1582 (2007) визначила такі пріоритети боротьби з домашнім насильством: визнати домашнє насильство кримінально караним діянням, включаючи згвалтування одного з подружжя; визнати насильство з боку колишнього партнера у житті як обтяжуючу обставину домашнього насильства; створити достатню кількість надійних притулків; вжити заходів з метою виселення кривдника/партнера із спільного помешкання і можливість отримувати захисні приписи; гарантувати ефективний доступ до суду та захисні ордери для постраждалих від домашнього насильства; запланувати достатню бюджетних коштів для заходів із запобігання та боротьби з домашнім насильством; здійснювати моніторинг застосування законів про домашнє насильство.

Таким чином, переважно говорячи про проблематику домашнього насильства, зазвичай окреслюють заходи, що вчиняються для його запобігання та протидії, які за своєю суттю становлять обов'язки публічної адміністрації, що кореспондують праву особи на захист від домашнього насильства.

Стан вивчення проблематики. Проблематика домашнього насильства є вельми актуальною для наукових досліджень правників, психологів, соціологів, педагогів. В юридичній сфері ці питання вивчали Н.В. Аніщук, А. Б. Блага, Г.О. Гербова, В.В. Галуцько, О. О. Кочемировська, М. Легенька, О.М. Ткаленко, О. С. Тунтула та інші науковці.

Мета статті. Попри наявність великої кількості праць, присвяченим тим чи іншим питанням запобігання та протидії домашньому насильству, дослідження самого права на захист від домашнього насильства в достатній мірі не відбулося. У зв'язку з цим вважаємо доцільним з'ясувати сутність та зміст права на захист від домашнього насильства, окреслити його складові, визначити його характер і способи реалізації.

Результати дослідження. В преамбулі Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [12] закріплено, що цей Закон визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на *захист прав та інтересів осіб*, які постраждали від такого насильства. Очевидно, що заходи, передбачені цим законодавчим актом, захищають права та інтереси особи: право на життя; право не піддаватися тортурам та іншим видам жорстокого, нелюдя-

ного або такого, що принижує гідність, поведження чи покарання; право на рівний захист відповідно до гуманітарних норм у період міжнародних та внутрішніх збройних конфліктів; право на свободу та особисту недоторканність; право не піддаватися дискримінації в будь-якій формі; право на рівний захист відповідно до закону та рівний захист перед судом; право на захист якнайкращих інтересів дитини; право на рівне становище в сім'ї; право на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я; право на справедливі та сприятливі умови праці тощо [13, с. 23 – 24].

Для того, щоб механізм протидії домашньому насильству запрацював, особа повинна реалізувати своє право на захист. Останнє за своєю сутністю є суб'єктивним публічним правом.

Значимо, що категорія «право», зазвичай, вживається у двох основних значення – об'єктивному та суб'єктивному, що дозволяє розглядати правову дійсність у двох аспектах: як систему норм права і як можливості та повноваження, що належать суб'єктам на основі й у межах цих норм. Норми об'єктивного права регулюють поведінку особи, визначають зміст прав та обов'язків, а суб'єктивне право є засобом реалізації можливостей та інтересів особи. Суб'єктивне право особи – це забезпечена державою і закріплена в нормах права можливість певної поведінки, спрямованої на здійснення певних прав. Володар суб'єктивного права має можливість своїми діями самостійно виявити себе у своїй поведінці, вимагати відповідної поведінки від інших осіб, звертатися до уповноважених органів держави у зв'язку з вимогою захистити порушене право за допомогою заходів державного примусу.

У науковій літературі суб'єктивне публічне право пов'язують із наданою юридично активною можливістю, яка разом із інтересом і волею становлять його складові [14].

Суб'єктивне публічне право виявляється в тому, що правова норма водночас спрямована на досягнення публічного інтересу й інтересу окремої особи. В структурі права на захист від домашнього насильства можна окреслити як публічний, так і приватний інтерес. Носій інтересу, володілець суб'єктивного права не наділений владою самостійно забезпечити собі захист. Така влада належить суб'єкту, на якого покладений обов'язок забезпечувати реалізацію наданого особі права. Володілець суб'єктивного публічного права мусить проявити волю й активність для реалізації свого права.

Найбільш значимим нам уявляється інтерес особи щодо її захисту з боку державних органів від насильницьких дій третіх осіб. Саме цей інтерес і є рушійною силою, що призводить до реалізації цього права. Інтерес публічний полягає в необхідності забезпечення громадського (або публічного) порядку й безпеки.

Нормативні підвалини суб'єктивного публічного права мають відповідати низці вимог, як-от: імперативність норми; сама норма, як і юридичний обов'язок публічних органів, що з неї випливає, мають водночас забезпечувати реалізацію публічного інтересу й захищати інтереси окремого індивіда як приватного суб'єкта.

У Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» вміщено норму про право постраждалої особи на дієвий, ефективний та невідкладний захист в усіх випадках домашнього насильства, недопущення повторних випадків домашнього насильства (п. 1 ч. 1 ст. 21 Закону). Це положення, власне, й закріплює в загальних рисах право особи на захист.

Суб'єктом (володільцем) цього права є особа, яка постраждала від домашнього насильства, тобто яка зазнала домашнього насильства у будь-якій формі. Ознака зазнання насильства є специфічною, що й визначає наявність у особи права за захист. І реалізувати таке право особа взмозі лише після того, як вона постраждала від домашнього насильства. Очевидно, що цим суб'єктом може бути лише фізична особа, людина. Вік, із якого особа може реалізувати означене право, законодавством не закріплений. У той же час, вбачаємо необхідність окреслити особливості змісту цього права, якщо постраждалою особою є дитина. За законодавством дитиною вважається особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше [15]. Дитиною, яка постраждала від домашнього насильства вважається така неповнолітня особа, яка зазнала домашнього насильства у будь-якій формі або стала свідком (очевидцем) такого насильства. Отже, для дітей ознака суб'єкта права розширена. Законодавець вважає дітей – свідків домашнього насильства також постраждалими особами. У статті 22 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» закріплено, що постраждала дитина має всі права постраждалої особи, реалізація яких забезпечується з урахуванням найкращих інтересів дитини, її віку, статі, стану здоров'я, інтелектуального та фізичного розвитку. Звернення та повідомлення про вчинення домашнього насильства стосовно дітей приймаються і розглядаються згідно з Порядком забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які

постраждали від жорстокого поводження, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 585 [16].

Захист прав та інтересів постраждалої дитини, у тому числі звернення до суду, представництво її прав та інтересів у суді, крім батьків та інших законних представників дитини, можуть здійснювати родичі дитини (баба, дід, повнолітній брат, сестра), мачуха або вітчим дитини, якщо вони не є кривдниками дитини, а також орган опіки та піклування.

Про факти домашнього насильства щодо дітей до органів державної влади можуть повідомити фізичні та юридичні особи, представники державних органів, органів місцевого самоврядування, заклади освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення, інші заклади та установи, зокрема структурні підрозділи районних, районних у м. Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі утворення), сільських, селищних рад з питань освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення, здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі тощо, служби у справах дітей, центри соціальних служб, фахівці із соціальної роботи або інші надавачі соціальних послуг, органи Національної поліції, територіальні органи ДСНС та підпорядковані підрозділи, спеціалізовані установи з надання безоплатної первинної правової допомоги, регіональні та місцеві центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, бюро правової допомоги, суди, органи прокуратури, уповноважені органи з питань пробації, інші загальні та спеціалізовані служби підтримки осіб, постраждалих від домашнього насильства та насильства за ознакою статі, відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» в межах своїх повноважень.

Особливістю змісту права на захист від домашнього насильства можна визначити те, що воно реалізується не лише за зверненням особи, а й за ініціативою інших суб'єктів. Так, згідно ч. 4 ст. 25 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» терміновий заборонний припис виноситься за заявою постраждалої особи, а також за власною ініціативою працівником уповноваженого підрозділу органів Національної поліції України за результатами оцінки ризиків.

Отже, захистити особу від домашнього насильства – це обов'язок державних органів, який виконується як за зверненням особи, так і за власною ініціативою в результаті оцінки ризиків.

Захист уявляє собою сукупність дій, засобів, за допомогою яких здійснюється поновлення права особи, що зазнало порушення. Зазвичай, захист здійснюється через судовий та адміністративний порядок.

Законодавством передбачено низку заходів, що здійснюються з метою захисту особи від домашнього насильства. Їх перелік доволі великий. Узагальнено всі ці заходи можна поділити на види: профілактика, підтримка постраждалих, переслідування кривдників. Саме такий підхід запроваджено в Стамбульській конвенції.

Профілактика або запобігання передбачає вжиття заходів для недопущення фактів домашнього насильства. Підтримка постраждалих здійснюється через надання послуг Національною поліцією (первинне втручання та припинення насильства), закладами і установами охорони здоров'я (збереження життя і здоров'я особи), неурядовими організаціями, бюро та центрами правової допомоги, органами прокуратури, судовими органами (доступ до правосуддя), загальними та спеціалізованими службами підтримки постраждалих осіб, такими як притулки, телефонні «гарячі лінії» та інші. Вони полягають у вжитті необхідних заходів, спрямованих на: уникнення повторного вчинення насильства, надання самостійності та економічної незалежності постраждалим від насильства, урахуванні особливих потреб уразливих осіб, у тому числі постраждалих дітей, отриманні відповідної та своєчасної інформації про доступні служби підтримки та правові заходи мовою, яку розуміють постраждалі особи. При цьому всі задіяні фахівці повинні розуміти реалії та проблеми жертв домашнього насильства та сприяти в їхньому прагненні відновити своє життя, а надання послуг не повинно залежати від готовності постраждалої особи висунути обвинувачення або свідчити проти свого кривдника. Притягнення кривдника до відповідальності здійснюється через судові провадження. Відповідальність може бути кримінальною, адміністративною та матеріальною.

Суб'єктами, уповноваженими на захист, є як суд, так й інші державні органи, органи місцевого самоврядування, заклади, установи, спеціалізовані служби тощо.

Суд вправі видати обмежувальний припис стосовно кривдника, притягнути кривдника до відповідальності за домашнє насильство, а також вирішити питання про відшкодування матеріальних і моральних збитків, завданих постраждалій особі унаслідок вчинення домашнього насильства. Всі інші заходи захисту застосовуються суб'єктами, що не належать до судової влади.

Висновки. Каталог прав людини, серед іншого, включає в себе право особи на захист від домашнього насильства. Володільцем (суб'єктом) цього права є фізична особа, людина, незалежно від віку, яка постраждала від домашнього насильства, а щодо дитини, то яка, крім цього, була свідком (очевидцем) домашнього насильства. Це право належить до суб'єктивних публічних, адже в його основі лежить не тільки інтерес особи (отримати від уповноважених суб'єктів захист у вигляді застосування заходів, спрямованих на відновлення порушених прав), а й публічний інтерес (зміст якого полягає в необхідності підтримання публічного порядку та безпеки). До того ж, зазначене право особа реалізує у відносинах із суб'єктами, значна частина яких може бути віднесена до публічної адміністрації. Особливістю права на захист від домашнього насильства є те, що його реалізація здійснюється як за зверненням особи, так і без такого, за ініціативою уповноваженого органу в результаті оцінки ризиків. Праву на захист від домашнього насильства кореспондує обов'язок суб'єктів, уповноважених на те законом, здійснювати заходи, спрямовані на захист особи, і передбачені Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Список використаних джерел:

1. URL: <https://mvs.gov.ua/press-center/news/katerina-pavlicenko-u-2021-roci-do-policiyi-pro-domasnje-nasilstvo-zayavili-na-56-bilse-gromadyan>
2. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukraina-domashnye-nasyilstvo-zasudzheni/31152269.html>
3. Нищівно поширене: 1 з 3 жінок у всьому світі зазнає насильства. URL: <https://www.who.int/news/item/09-03-2021-devastatingly-pervasive-1-in-3-women-globally-experience-violence>
4. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3205059-kozna-treta-zinka-u-sviti-zaznavala-nasilstva-vooz.html>
5. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240022256>
6. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/20037.html>
7. URL: <https://www.who.int/news/item/09-03-2021-devastatingly-pervasive-1-in-3-women-globally-experience-violence>
8. Актуальні проблеми протидії домашньому насильству : навчальний посібник / А. Б. Блага, О. С. Тунтула, О. О. Кочемировська ; за заг. ред. А. Б. Благої. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 208 с. С. 16.
9. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) (англ.). URL: <https://www.coe.int/ru/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168008482e>.
10. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17 липн. 1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text>
11. Рекомендація з питань домашнього насильства No.R(85), прийнята Комітетом міністрів 26 березня 1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_264#Text
12. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 груд. 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
13. Актуальні проблеми протидії домашньому насильству : навчальний посібник / А. Б. Блага, О. С. Тунтула, О. О. Кочемировська ; за заг. ред. А. Б. Благої. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 208 с. С. 23 – 24.
14. Дурденевский В. Н. Субъективное право и его основное разделение. Правоведение. 1994. № 3. С. 78 – 95
15. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квіт. 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
16. Порядок забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, затв. Пост. КМ України від 1 черв. 2020 р. № 585 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF#n13>